

Ny stadsdel - Skeppsbron

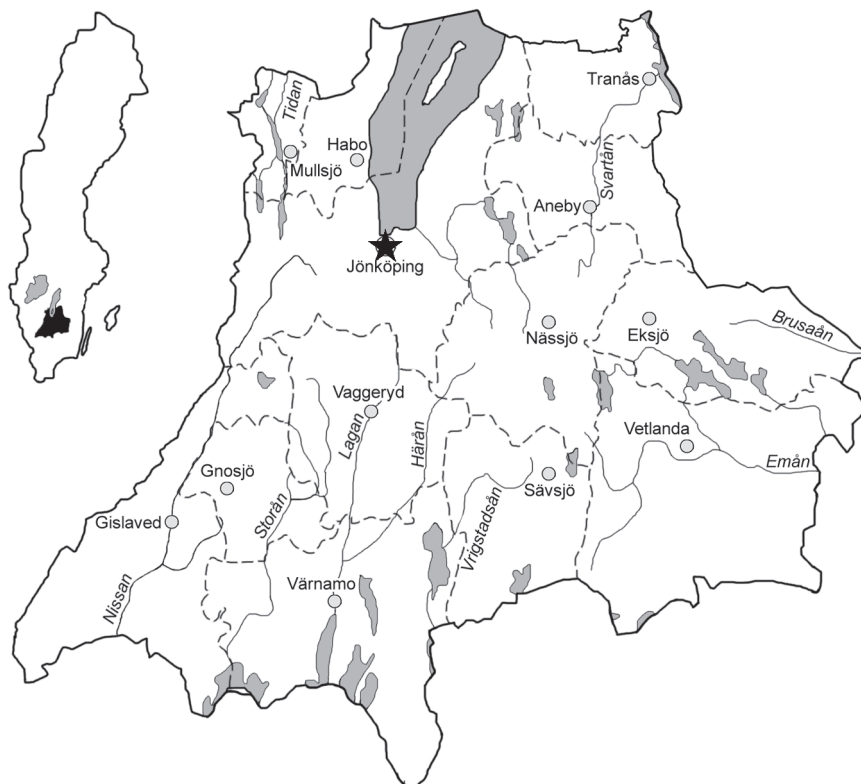

Arkeologisk utredning inför ny stadsdel, Skeppsbron,
vid södra Munksjön, Jönköpings stad och kommun,
Jönköpings län

Ny stadsdel - Skeppsbron

Arkeologisk utredning inför ny stadsdel, Skeppsbron, vid Södra Munksjön,
Jönköpings stad och kommun.

Rapport, foto och ritningar: Susanne Haltiner Nordström
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor, Geografiska Grunddata samt Geodata (FUK) är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833, nr MS2012/03742 samt dnr i2012/1091.

ISSN: 1103-4076

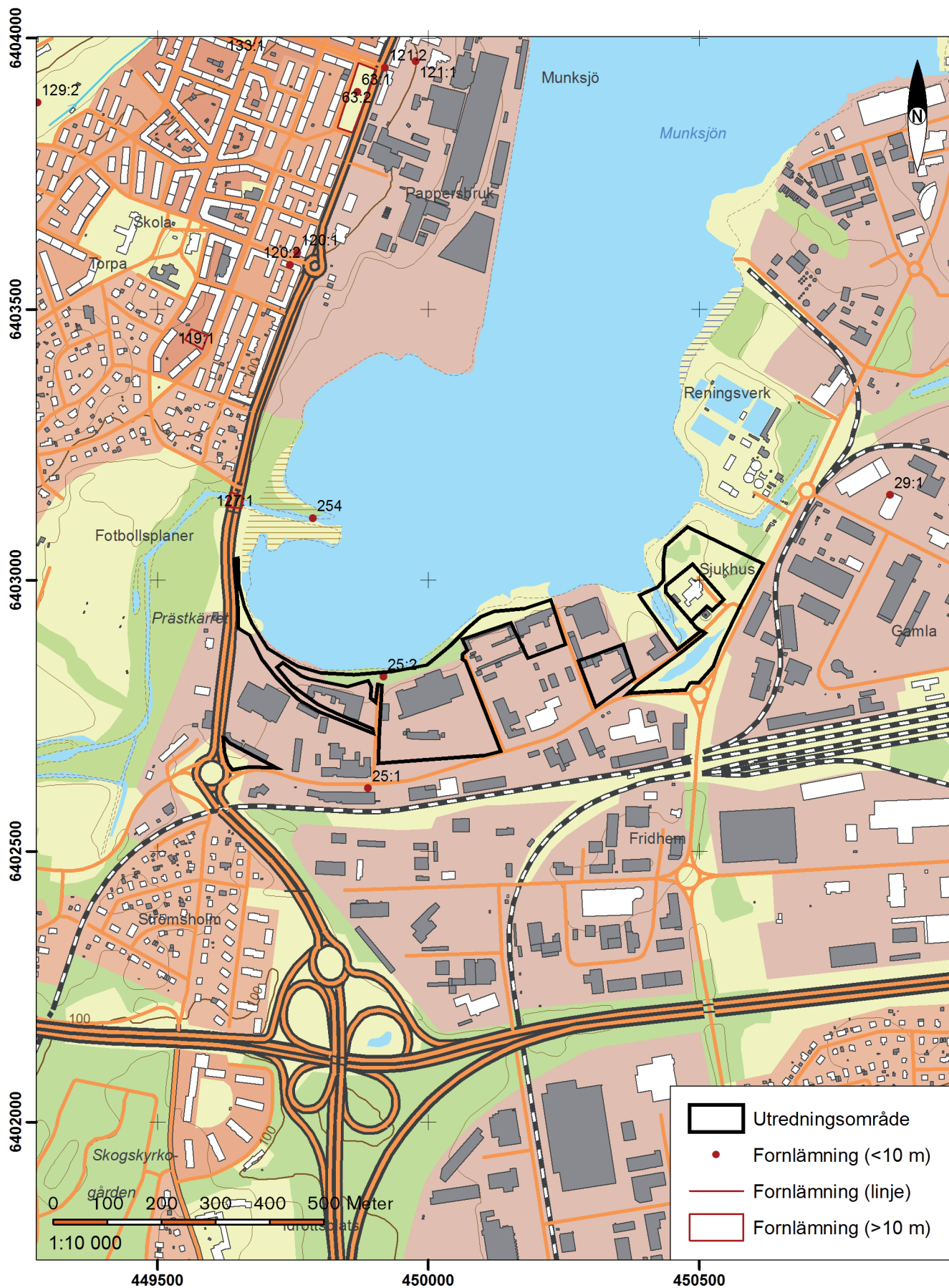
© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2015

Innehåll

Inledning.....	5
Målsättning och metod	5
Fornlämnings- och kulturmiljö.....	5
Resultat.....	6
Schakten.....	6
Landskapet.....	10
Sammanfattning.....	10
Åtgärdsförslag.....	11
Administrativa uppgifter.....	12
Referenser.....	13
Tryckta källor.....	13
Arkiv.....	13

Bilagor

Bilaga 1. Schaktplan med de numrerade schakten.

FIGUR 1. Utdrag ur ekonomiska kartans blad 64E 0eS och 64E 0fS. Skala 1:10 000

Inledning

Under två veckor, försommaren 2015, utförde Jönköpings läns museum en arkeologisk utredning inför en ny stadsdel, Skeppsbron, på Munksjöns södra strand. Utredningsområdet berörde endast de tomter som ägdes av kommunen våren 2015, alltså inte all mark mellan Munksjön och Kämpevägen. Beställare var Jönköpings kommun, Tekniska kontoret, Mark och Exploatering. Fält- och rapportansvarig var Susanne Haltiner Nordström. Utredningsområdet omfattade ca 94 000 m².

Målsättning och metod

Jönköpings kommun har för avsikt att förändra industriområdet vid Munksjöns södra strand till en ny stadsdel för bland annat boende, service och kommunikation, som ska heta Skeppsbron. I dagsläget upptas ytan till största delen av ett industriområde.

Syftet med utredningen är att genom sökschakt bedöma i vilken omfattning ursprunglig marknivå finns bevarad under utfyllnadsmassor, och om det i bevarad ursprunglig topografi finns ytor med okänd, under mark dold, fornlämning inom det aktuella delområdena. Utredningen ska således fastställa om fornlämningar berörs av arbetsföretaget.

Området djupschaktades för att komma åt de orörda marknivåerna under de påförda massorna. En av svårigheterna vid utredningstillfället var att de aktuella tomterna inte var fria från parkerade bilar och liggande bråte som hindrade arbetet. Sökschakten som drogs dokumenterades med hjälp av totalstation/nätverks-RTK och fotografier.

Fornlämnings- och kulturmiljö

Landskapet mellan Vättern och de två lagunsjöarna Munksjön och Rocksjön har erbjudit idealiska bosättnings- och försörjningsmöjligheter i en stenåldersekonomi baserad på jakt, fiske och samlande. De omfattande sankmarkerna mellan sjöarna erbjöd fångstmöjligheter för både fågel och fisk. En rad lösfynd av stenåldersföremål har påträffats här såsom yxor, skrapor och spån av flinta samt en flintmejsel.

Området söder om Munksjön är intressant som boplatser och aktivitetsytor under förhistoriens samtliga perioder och kanske främst under bronsåldern där södra Munksjöområdet har ett centralt läge, inramat av ett flertal bronsåldershögar och med uppgift om en möjlig gravhöj inom det aktuella området.

Bronsåldern är rikligt representerad i området med nio säkra gravhögar och ett gravröse i Vätterbäckenet och det finns uppgifter om att ytterligare fyra högar och ett röse skall ha funnits här (Karlsson mfl 2008).

FIGUR 2 OCH 3. Fotografier som visar på svårigheten att schakta inom tomter med pågående verksamhet.

Ett röse ligger 5 meter under Vätterns yta, utanför Huskvarnaviken, och i närheten har en halsring och två svärd framkommit vilka troligen har offrats i närliggande sankmarker. Ett depåfynd, som innehöll ca 20 föremål, upptäcktes 1878 på byn Torpas ägor. Depån har tolkats som en bronsgjutares metallgömma som aldrig hämtades upp. I närområdet till aktuell utredning har en rakkniv av brons, som daterats till period 4, hittats vid fiske i Munksjön. I samband med schaktningar för nya landsvägen, ca 100 meter öster om Munksjön (Kämpevägen-Syrgasvägen) hittades en bronsspjutspets i närheten av en osäker hög. Spjutspetsen är daterad till period 5-6.

Var bodde bronsålderns människor? Det höga exploateringstrycket kring Jönköping har troligen raderat ut många spår. Lämnningar efter bronsålderns boplatser, odlingsmark och aktivitetsytor kan dock finnas kvar under matjorden, i form av exempelvis härdar, kokgropar, stolphål och årderspår.

Vid Länsstyrelsens besiktning av platsen noterades att det nuvarande industriområdet till stora delar är uppfört på påfödda massor. Den innebär också att den ursprungliga marknivån och topografin kan finnas kvar inom utredningsområdet, och därmed också okända, under mark dolda fornlämningar.

Resultat

Över ytan, som totalt var ca 94 000 m², drogs 50 sökschakt fördelade så gott det gick över området. På flera tomter fanns parkerade bilar och bråte såsom skrot, miljöfarligt avfall och liknande (SE FIGUR 2 OCH 3). Stor hänsyn fick även lämnas till pågående verksamhet eftersom tomterna fortfarande hade hyresgäster. Inom området Simsholmen vid dammarna i den östra delen, var det mycket sankt och här kunde inte grävmaskinen ta sig fram, så den ytan har inte undersökts. Dammarna har skapats under modern tid så möjligheten att hitta orörda nivåer bedömdes som liten.

Schakten

Beskrivningen av sökschakten sker från väster till öster;

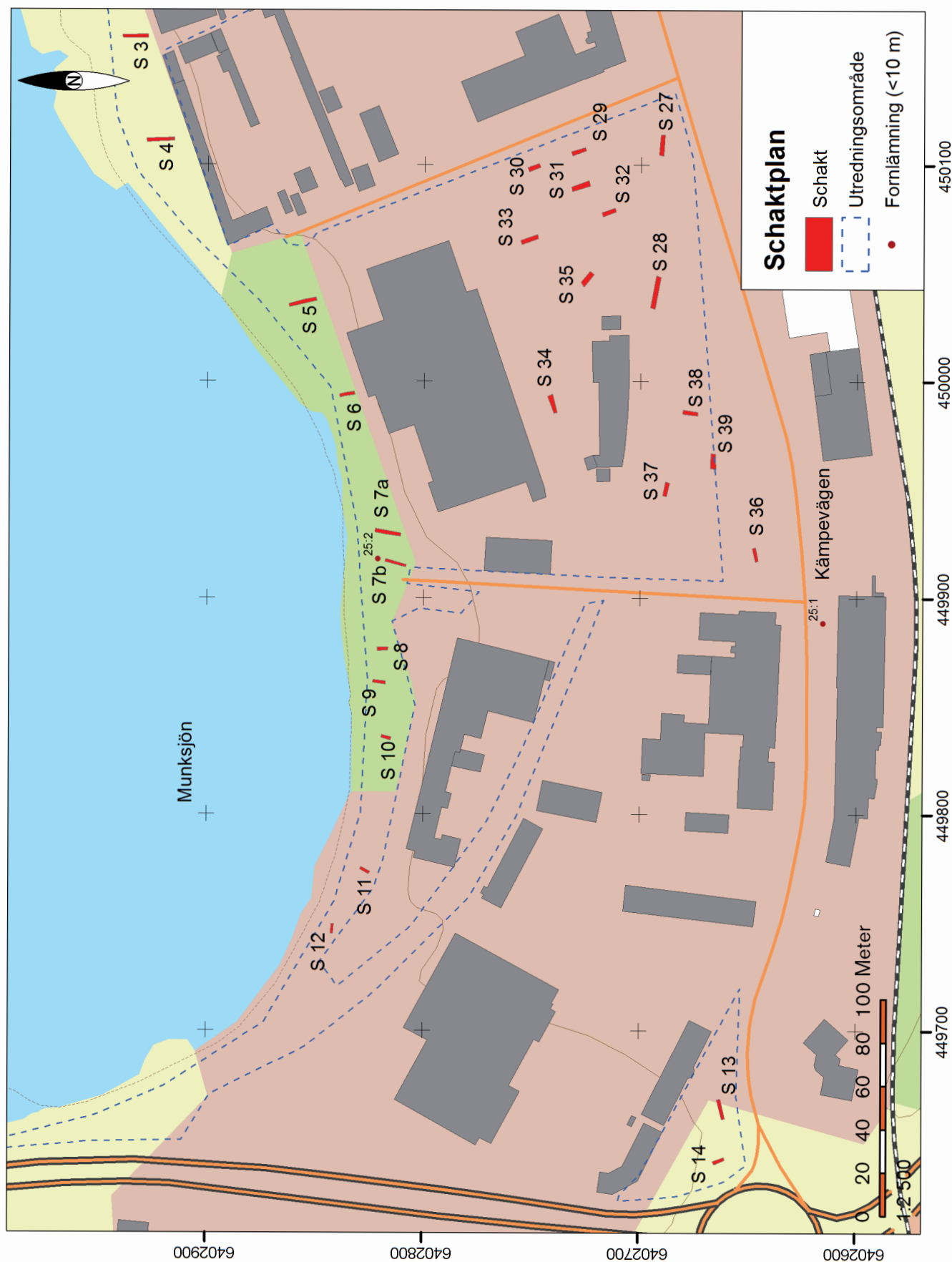
Inom kvarteret Simsholmen, längs med stranden till Munksjön drogs 5 schakt, nr 8-12. Här kom grundvattnet högt upp och schakten bestod till största delen av recent material. Troligen har massorna fraktats hit när stranden och gång/cykelvägen anlades. Mot botten av schakten framkom sand, troligen alltihop en naturlig sjösand.

Inom samma område drogs även två schakt i Jordbrorondellen, nr 13 och 14. Även här fanns påfört material, i det ena schaktet fanns två olika vegetationsskikt och i botten sand. Fastigheten Simsholmen fortsätter längs med Munksjöns strand och bort till den östra delen intill sortergården. Längs med stranden drogs ytterligare åtta schakt, 1-7b. De innehöll påförda massor och under detta framkom ren sand. I botten på nr 3, 4, 6, 7a och 7b låg antingen en äldre marknivå eller trä som kan komma från en äldre bryggkonstruktion eller liknande. Inom den östligaste delen, som ligger på högre mark intill Munksjön, schakt nr 15 och 17, fanns ett tjockt lager av naturlig sand och i botten framkom ett grått sjögrus på ca 2 meters djup.

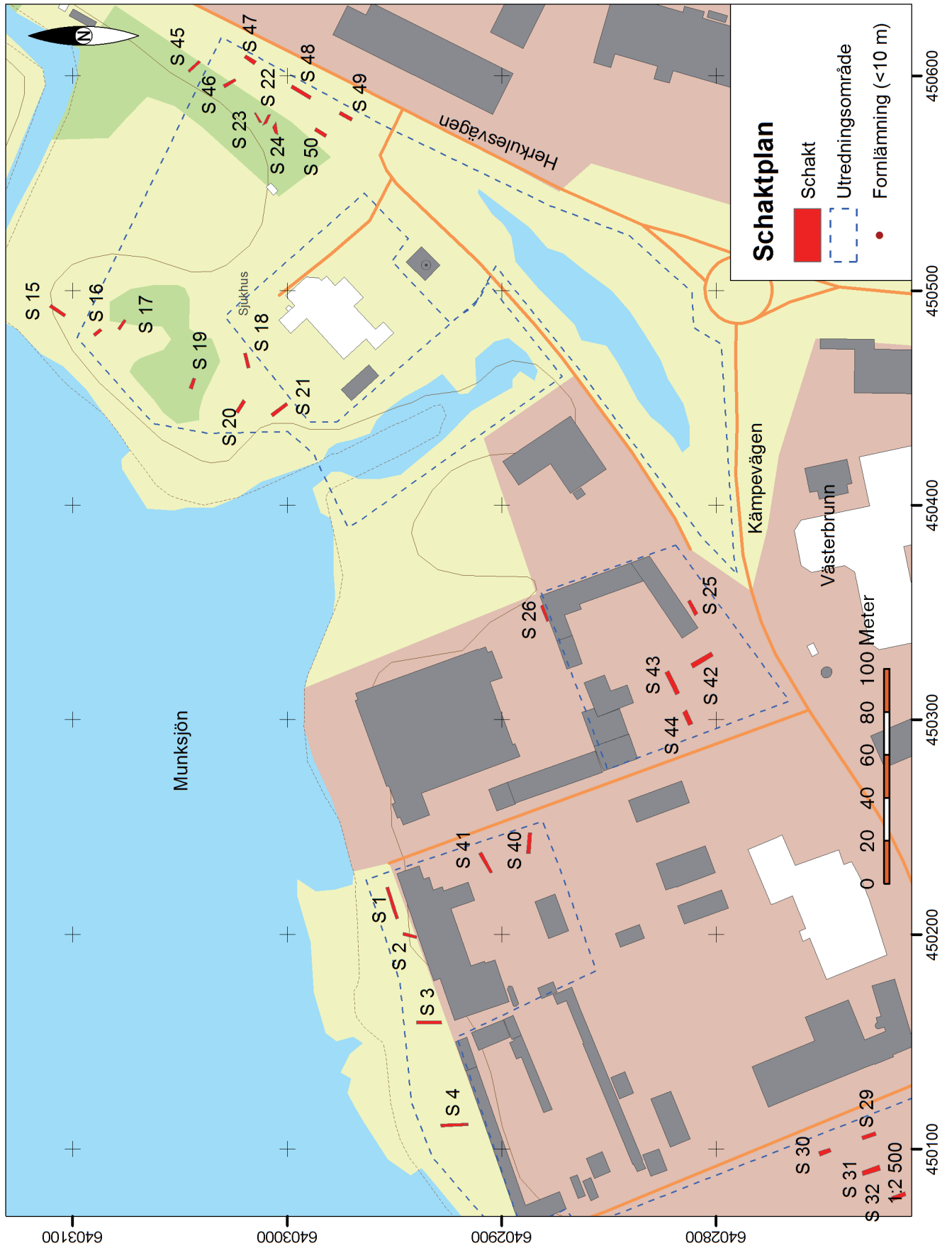
De schakt som drogs inom tallskogen på höjden i denna del, nr 19, 22-24, 45-46 innehöll alla ett skogsvegetationslager och därunder naturlig sand. Så har troligen hela denna höjd sett ut innan sopstationen och djursjukhuset anlades. Här bedömdes finnas goda förutsättningar att hitta äldre lämningar, vilket dock försvårades i dagsläget av den täta skogen. I schakten nr 47-50 låg påförda massor och därunder tog den rena sjösanden vid, på ca 1,2 meters djup.

I den södra delen, strax bakom kvarteret Överskottet, drogs schakten 18, 20-21 (SE FIGUR 6). Nummer 18 bestod enbart av recenta massor. Inom schakt nr 20 framkom först recent material men från 1,5 meters djup påträffades torv med träbitar i, ner till 2 meters djup. Schakt 22 hade först en strandnivå på 1,3 meter, sedan torv som var 0,8 meter tjock med kvistar, en stubbe och en bearbetad och delvis huggen stock. Därefter vidtog bottensand ner till 2,5 meter.

Inom kvarteret Övergången drogs fem schakt, nr 25-26 (SE FIGUR 7) och 42-44. De två första innehöll en mycket flammig sand, delvis lerhaltig, som framkom på ca 0,3 meters djup och fortsatte till

FIGUR 4. Schaktplan. Västra delen av utredningsområdet. Skala 1:2 500.

FIGUR 5. Schaktplan. Östra delen av utredningsområdet. Skala 1:2 500.

Schakt nr	Kvarter	Beskrivning	Djup	Botten
1 och 2	Simsholmen	Påförda massor med mycket recent material. Grundvatten vid 1,40. m.	1,40	Recent
3	Simsholmen	Påförda massor ner till 1 meter. En sandig horisont med organiskt material som tolkats som en original marknivå. Grundvatten på 1,40 m.	1,40	Sjösand
4	Simsholmen	Påförda massor. På 0,5 meters djup framkom stående och liggande trä som kan vara rester efter en brygga. Grundvatten på 0,7-0,8 m.	0,8	Träkonstruktion, sand
5	Simsholmen	Påförda massor. Troligen varit en svacka som fyllts med skräp och inte helt bortgrävd. Delvis flammig naturlig sand. Vatten på 1,20.	1,50	Flammig sand
6	Simsholmen	Ren sand, små fragment av trä i botten. Vatten på 1-1,1 m.	1,1	Flammig sand
7a och 7b	Simsholmen	Påfört material. Flammig sand i botten med organiskt material. Inget vatten framkom..	1,3	Flammig sand
8	Simsholmen	Recent material med en stark lukt diesel/olja. En mängd stora stenar. Endast ett mindre schakt på grund av allt stenmaterial.	1,0	Recent
9	Simsholmen	Recent skräpmaterial. Fjärrvärme i den norra delen.	1,0	Recent
10	Simsholmen	Påförd matjord. I botten sand med organiskt material och lite lera..	1,2	Sjösand
11	Simsholmen	Påförd betong som dumpats. Vatten på 0,9-1,0 m	1,0	Recent
12	Simsholmen	Påförda massor. Vatten på 0,6 m.	0,6	Recent
13	Simsholmen	Varvig sand med två olika vegetationsskikt, på 0,6 och 1,5 meters djup. Botten sand.	1,5	Sand
14	Simsholmen	Påförda massor ner till 2 m. Plaströr i botten..	2,0	Recent
15 och 17	Simsholmen	Enbart sand blandat med tegel och sten. Naturlig sand från 1 m. I botten sjögrus på 2 m..	2,0	Sjögrus
16	Simsholmen	Påförda massor med en grund till byggnad i betong. Grävs inte på djupet på grund av detta.	1,2	Recent
18	Simsholmen	Påförda massor med recent material ner till 1,40.	1,4	Recent
19	Simsholmen	Vegetationsskikt på 0,2 m sedan ren sand ner till 2 m. Helt orört bland tallarna.	2,0	Sand
20	Simsholmen	Påförda massor med sten, betong och plast. Under 1,5 m framkom även torv och träbitar i fyllnadsmassorna.	2,0	Recent/torv
21	Simsholmen	Påförda massor, två olika sandlager där det understa tolkades som en strandnivå, ca 1,3 m. Torvlager ca 0,8 m tjockt med kvist, en stubbe o bearbetad stock. Ytterligare sand som var bottensand. Vatten 2,5 m.	2,5	Sjöbotten/ torv
22	Simsholmen	Mindre schakt mellan tallar, vegetationsskikt 0,2 m sedan ren sand.	1,5	Sand
23	Simsholmen	Se ovan. Tre olika sandlager med mer eller mindre småsten i sanden.	1,8	Sand
24	Simsholmen	Se ovan.	1,6	Sand
25	Övergången	Påförda massor. Flammig sand mellan 0,3-2,5 m, tre olika nivåer, i mitten lerhaltig. Sanden troligen svämsand. Vatten på 2 m.	2,5	Svämsand
26	Övergången	Påförda massor. Sedan sand, i olika lager ner till 3,2 meters djup, det understa tolkat som svämsand. Vatten från 3,2, .	3,2	Svämsand
27	Östen	Påförda massor ner till 1 m, sedan ett vegetationsskikt på 1,2 m. Påfört sandlager och ursprunglig sjösand i botten på 2,2 m.	2,2	Sjösand
28	Östen	Påförda massor och vegetationsskikt ner till 1,3 m. Sand med sjögrus i olika varv ner till 3,5 m. Vatten från 2,6 m.	3,5	Sjösand
29	Östen	Påförda massor till 2,7. Ett lager med sjöbotten och lera kom i botten.	2,7	Sjösand
30	Östen	Påförda massor ner till 3 m. I botten två stockar som troligen var en rustbädd i N/S-riktning som tillhör störningen.	3	Recent
31	Östen	Påförda massor ner till 4 m. Naturlig sand i botten där vattnet kommer.	4	Sand
32	Östen	Påförda massor ner till 2 m. Ren sand ner i botten, tydliga vassdetaljer från en strandnivå. Vatten på 3,5 m.	3,5	Sand/strand
33	Östen	Påförda massor ner till 0,8 m. Ett lager med flammig sand som tolkats som sjöbotten. Vatten på 3,5 m.	3,5	Sjöbotten

TABELL 1. Tabell över de dragna sökschakten, läge, djup, fyllning och botten..

Schakt nr	Kvarter	Beskrivning	Djup	Botten
34	Östen	Påförda massor ner till 1,5. Sedan ett sandlager som på 2 m djup tolkats som grå sjösand.	2,5	Sjösand
35	Östen	Påförda massor ner till 3 m. Sjösand mellan 3-4,5 och därefter torv till botten.	5	Sjösand/torv
36	Östen	Påförda massor ner till 2 m. Varvig naturlig sand. Vattnet kommer på 3 m.	3,5	Sand
37	Östen	Påförda massor ner till 1,2 m. Flammig sand blandad med lera men sanden tar över neråt. Vatten på 2 m. Sjösand i botten.	3,5	Sjösand
38	Östen	Påförda massor ner till 0,3 m. Leriga lager ner till vattnet som kom på 1,8 m. Sjösand mellan 1,8-2 m.	2	Lera/sjösand
39	Östen	Påförda massor ner till 1,5 m. Vattnet på 2 m. Sand i botten.	3	Sand
40	Ödlan	Påförda massor ner till 1,7 m. Sjösand i botten.	1,7	Sjösand
41	Ödlan	Påförda massor ner till 1,7 m. Vatten på 2 m. Sjösand i botten.	2	Sjösand
42	Övergången	Påförda massor ner till 1,3 m då även vattnet kom. Sjösand i botten.	1,3	Sjösand
43	Övergången	Påförda massor ner till 0,6 m då det framkom torv och en stubbe, ett vitt pottsol lager. Även skenhälla (järnutfällning).	1	Torv
44	Övergången	Påförda massor ner till 2,5 m då ursprunglig sjösand i botten.	2,5	Sjösand
45	Simsholmen	Skogsvegetationslager och sedan naturlig sand. Recent stolphål.	0,15	Sand
46	Simsholmen	Skogsvegetationslager och sedan sand.	0,15	Sand
47	Simsholmen	Påförda massor till 1,2 m. Sjösand i botten.	1,2	Sjösand
48	Simsholmen	Påförda massor till 1,2 m. Sjösand i botten.	2	Sjösand
49	Simsholmen	Påförda massor till 1,3 där sjösanden tar vid.	1,3	Sjösand
50	Simsholmen	Påförda massor till 0,6 där sjösanden kommer.	1	Sjösand

FIGUR 6. Det övre lagret av torv mellan två sandlager i schakt 21. I botten skymtar det undre torvlagret.

FIGUR 7. Svämsand i schakt 25. Flera olika lager av sand som överlagrade varandra.

2,5 och 3 meters djup. Här vidtog ett lager med tydlig svämsand. I schakten 42 och 43 fanns sjösand i botten på ett djup av 1,3 och 2,5 meter. En väldigt stor skillnad trots ett fåtal meter mellan schakten. I schakt nr 43 låg istället ett ytligt skogsvegetationslager, ett så kallat podsollager på 0,6 meter djup. Här fanns torv och en stubbe, även skenhälla, som är en järnutfällning direkt under skogstorven (se FIGUR 8). Platsen har tidigare sannolikt utgjort en skogsbeklädd höjd som ”stuckit upp” i landskapet.

Inom kvarteret Ödla, schakt nr 40-41 fanns sjösand i botten på ca 2 meters djup.

Flest schakt drogs inom kvarteret Östen, nummer 27-39 (se FIGUR 8). Här var vi tvungna att ta stor hänsyn till diverse pågående verksamhet för att underlätta tillgängligheten när schakten drogs (se FIGUR 2 OCH 3). Schakten i den östra delen av tomten innehöll sjösand, sjögrus och sjöbotten på mellan 2–4,5 meters djup. I schakt 29 var sanden från sjöbotten blandad med lera (se FIGUR 9) och i nr 32 syntes tydliga rester efter vass och vegetation från strandkanten. Schakt 28 hade sjögrus på två olika nivåer, den översta på 1,3 och på 2,3 meters djup. I botten låg sjösand. Schakt nr 35 hade sjösand ner till 4,5 meter och där vidtog torv ner till 5 meter.

Landskapet

Landskapet i den södra delen av Munksjön har under årtusenden förändrats mycket. Själva Munksjön måste helt tänkas bort. Dess yta var under bronsåldern ca 5 meter lägre och även med tanke på den landshöjning som fortfarande pågår här vid Vättern, så är det inte sjösand och sjöbotten från Munksjön som framkommit i de aktuella schakten. Det deltalandskap som legat här, med sandbankar, vattenspeglar, kärrmark och högre terräng med tallskog, skapades av Tabergsåsen som då, liksom nu, hade sitt utlopp här. Stora mängder sand flyttades med hjälp av vatten och stormar vilket skapade ett mycket föränderligt vatten- och sumplandskap. De olika nivåerna av sjösand, sjöbotten, grus och vegetationsskikt på 2-4 meters djup får därmed sin förklaring. Torven, som vi trodde skulle ligga ganska ytlig har alltså långsamt begravts under all sand. Endast i fyra schakt framkom torv. För att kunna göra stickprov i torven, som kan innehålla fynd efter bronsåldersmänniskorna som levde här, behövs en större insats vad det gäller spontning och pumpning när ytterligare undersökningar görs.

Inom deltalandskap med sandrevlar har man på flera platser i Sverige påträffat stenålderslämningar där ett fiskebaserat samhälle haft förutsättningar att blomstra. Detta behöver man studera närmare genom att schakta upp större ytor, när området är avhyst på både verksamhet och bebyggelse. Genom att studera de aktuella schakten tillsammans med borresultaten från de geologiska undersökningarna som gjorts inom samma område, så kan lämpliga ytor väljas ut för ytterligare arkeologiska insatser.

FIGUR 8. Plan och profil i schakt 43. Här syns delar av stubben, podsolen och järnutfällningslagret. Foto från väster.

När området togs i bruk under modern tid har stora mängder sand och grus flyttats hit för att jämna till och fylla upp marknivån, vilket helt har ändrat landskapet här i den södra delen av Jönköping.

De schakt med sjösand, sjöbotten och liknande har framför allt framkommit i den södra delen av utredningsområdet. Troligen så ser hela denna del likadan ut, även inom den mark som inte ägs av kommunen och som inte berördes av utredningen.

Sammanfattning

Inför byggandet av en ny stadsdel, Skeppsbron, vid Södra Munksjön, har Jönköpings läns museum utfört en arkeologisk utredning åt Jönköpings kommun, Tekniska kontoret. Sammanlagt gällde utredningen ett område på ungefär 94 000 m². Det var endast de tomter som ägdes av kommunen våren 2015 som berördes. Över ytan drogs 50 sökschakt, fördelade så gott det gick, mellan byggnader, stående lastbilar, stora plåtar och bråte. Över hälften av schakten innehöll sand som skapats när Tabergsån bildade ett deltalandskap med sandrevlar, vass och sumpmark. Bland sandrevlarna kan det finnas spår efter stenåldersbosättningar. I torven som ligger mer än 4 meter under dagens marknivå kan det även finnas föremål och rester efter bronsåldersgravar som tidigare funnits söder om Munksjön. Den södra delen av Munksjön har tidigare inte berörts av några arkeologiska undersökningar och här finns uppenbart en stor kunskapspotential som bör utredas vidare. Hur har det mestadels sankta området använts tidigare och vad finns oupptäckt under markytan?

Nu aktuell utredning har dock inte kunnat påvisa några fornlämnningar i de upptagna schakten. Områdets potential kvarstår dock.

Åtgärdsförslag

Mera riktade undersökningar både vad det gäller sanden och torven behöver göras innan hela utredningsområdet lämnas för exploatering. Detta kan ske i etapper om kommunen väljer att vänta med exploatering av delar inom utredningsområdet. Hela området måste alltså inte göras samtidigt. Genom att studera både de nu upptagna schakten och geologiska borrhål och dess resultat kan man komma vidare när det gäller tolkningen av området söder om Munksjön.

Länsmuseet föreslår dessutom att det görs ytterligare riktade arkeologiska utredningar och därefter vid behov arkeologiska förundersökningar för att kartlägga hur marken har utnyttjats under förhistorisk tid, men kanske även under medeltid.

Länsmuseet har samrått med Länsstyrelsen angående åtgärdsförslagen.

FIGUR 9. Schakt 29 med sin lerblandade sand mot botten.

FIGUR 10. Sjösanden i schakt 37. En tydligt flammig sand.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 431-1337-2015
 Länsstyrelsens beslutsdatum: 2015-06-03
 Jönköpings läns museums dnr: 63/2015
 Beställare: Jönköpings kommun, Tekniska
 kontoret, Mark o exploatering
 Fält- och Rapportansvarig: Susanne Haltiner Nordström
 Fältpersonal: Anna Ödén
 Fältarbetstid: 2015-06-22–2015-07-01
 Län: Jönköpings län
 Kommun: Jönköping kommun
 Socken: Jönköpings stad
 Församling: Ljungarum
 Fastighetsbeteckning: Simsholmen, Östen m fl
 Belägenhet: Ekonomiska kartans blad 64E
 0eS och 64E 0fS
 Koordinater: N 6402750 E 450000
 Koordinatsystem: SWEREF 99 TM
 Undersökningsyta: 94 000 m²
 Fornlämningsnummer: Jönköping RAÄ 25:1-2
 Fornlämningstyp: Plats för hög mm

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta källor

Karlson, B, Lindgren, A, Vestbö Franzén, Å. 2008. *Södra Munksjöområdet – historisk dokumentation och kulturhistorisk värdering*. Jönköpings Läns Museum Byggnadsvårdsrapport 2008:63

Arkiv

Jönköpings läns museum.

Inför byggandet av en ny stadsdel, Skeppsbron, vid Södra Munksjön, har Jönköpings läns museum utfört en arkeologisk utredning. Området omfattade ca 94 000 m². Över ytan drogs 50 sökschakt, fördelade så gott det gick, mellan byggnader, stående lastbilar, stora plåtar och annat bråte. Över hälften av schakten innehöll sandlager som skapats när Tabergsås bildade ett deltalandskap med sandrevlar, vass och sumpmark. Bland sandrevlarna bedömdes det kunna finnas spår efter bland annat stenåldersbosättningar. I torven som ligger mer än 4 meter under dagens marknivå kan det även finnas föremål och rester efter bronsåldersgravar som tidigare hittats söder om Munksjön. Nu aktuell utredning har dock inte kunnat påvisa några fornlämningar i de upptagna schakten. Områdets potential kvarstår dock.